

مرکز مدیریت حوزه علمیه خاوران

معاونت پژوهش

مدرسه علمیه الراضیه (سلام الله علیها)

شهرستان اسدآباد

موضوع:

علل فساد در جوامع بشری از دیدگاه قرآن کریم در تفسیر نمونه

نویسنده:

مرضیه محمدی جنت

چکیده

فساد یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های جوامع بشری است که در ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی تأثیرات ویرانگری به جا می‌گذارد. قرآن کریم به عنوان کتاب هدایت الهی، با تبیین دقیق علل و عوامل بروز فساد، به انسان‌ها هشدار می‌دهد که ریشه‌های فساد را شناسایی و از آن‌ها دوری کنند. این مقاله با هدف بررسی علل فساد در جوامع بشری از دیدگاه قرآن، به تحلیل دقیق آیات و تفاسیر معتبر پرداخته و عوامل مختلف فساد را در جوامع بشری تشریح می‌کند.

بر اساس آیات قرآن، یکی از مهم‌ترین عوامل فساد در جوامع، نفس اماره است که انسان را به سوی گناه و انحرافات اخلاقی سوق می‌دهد. قرآن کریم نفس اماره را به عنوان عامل اصلی تمایل انسان به بدی و تجاوز به حقوق دیگران معرفی کرده و آن را سرمنشأ بسیاری از رفتارهای نادرست می‌داند. همچنین حب دنیا و دنیاپرستی از دیگر عوامل مهم فساد در جوامع است. تمایل افراطی به دنیا و ارزش‌های مادی، باعث می‌شود انسان‌ها از ارزش‌های معنوی و اخلاقی غافل شده و برای دستیابی به ثروت و قدرت، به اعمال ناپسند و فساد روی آورند.

بی‌عدالتی و ظلم نیز از دیگر عوامل کلیدی فساد در جوامع از دیدگاه قرآن است. در جوامعی که عدالت نادیده گرفته شود و افراد به ظلم و بی‌عدالتی روی آورند، فساد به سرعت گسترش پیدا می‌کند و ساختارهای اجتماعی فرو می‌پاشند. قرآن کریم به شدت بر اهمیت عدالت اجتماعی تأکید کرده و ظلم را به عنوان یکی از عوامل اصلی انحراف و فروپاشی جامعه معرفی می‌کند. همچنین تفرقه و اختلافات اجتماعی از دیگر عوامل بروز فساد در جوامع است. تفرقه و نفاق میان افراد جامعه، باعث تضعیف همبستگی اجتماعی و گسترش بی‌ثباتی و فساد می‌شود.

فقدان تقوا یکی دیگر از عوامل کلیدی در ایجاد فساد است. قرآن کریم تقوا را به عنوان سد محافظ در برابر انحرافات اخلاقی معرفی می‌کند و نبود آن را یکی از دلایل اصلی انحطاط اخلاقی و گسترش فساد در جامعه می‌داند. بدون تقوا، افراد به راحتی به سوی گناه و انحراف کشیده می‌شوند و فساد در سطوح مختلف جامعه گسترش می‌یابد.

در مجموع، این مقاله به تحلیل جامع عوامل مختلف فساد از دیدگاه قرآن پرداخته و نشان می‌دهد که فساد ریشه در ضعف‌های اخلاقی و انحرافات فکری دارد. از طریق درک و شناخت این عوامل می‌توان به چرایی گسترش فساد در جوامع بشری پی برد و راهی برای کاهش آن یافت.

هدف از تحقیق: هدف این تحقیق، بررسی و تحلیل علل و عوامل اصلی بروز فساد در جوامع بشری از دیدگاه قرآن کریم است. این پژوهش به دنبال شناسایی و تبیین عواملی است که از منظر قرآن منجر به ایجاد و گسترش فساد در جامعه می‌شوند. با استناد به آیات قرآنی و تفاسیر معتبر، تلاش می‌شود تا علل درونی و بیرونی فساد مانند نفس اماره، حب دنیا، بی‌عدالتی، ظلم، تفرقه و فقدان تقوا مورد بررسی قرار گیرند. این تحقیق همچنین به دنبال آن است که با تحلیل این عوامل، فهم بهتری از سازوکارهای فساد در جوامع معاصر فراهم کند و نشان دهد که چگونه این علل، همواره در طول تاریخ جوامع انسانی را تحت تأثیر قرار داده‌اند. هدف نهایی این پژوهش، کمک به درک عمیق‌تر از مفهوم فساد از منظر قرآن و ارائه بینشی جامع برای کاهش و جلوگیری از گسترش آن در جوامع بشری است.

بیان مسئله: فساد یکی از مشکلات ریشه‌دار و فراگیر در جوامع بشری است که با تأثیرات مخرب خود، زندگی اجتماعی، اقتصادی و حتی سیاسی انسان‌ها را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. از تخریب ارزش‌های اخلاقی گرفته تا بی‌عدالتی و تضعیف همبستگی اجتماعی، فساد به عنوان عاملی خطرناک به فروپاشی ساختارهای سالم جامعه منجر می‌شود. این پدیده نه تنها اعتماد عمومی به نهادها و حکومت‌ها را کاهش می‌دهد، بلکه باعث افزایش نابرابری‌ها و از بین رفتن عدالت اجتماعی می‌شود.

در چنین شرایطی، قرآن کریم به عنوان کتاب الهی و هدایت‌گر، به بررسی و تحلیل علل فساد در جوامع بشری پرداخته و به انسان‌ها هشدار داده است که از عوامل گسترش‌دهنده فساد دوری کنند. قرآن به وضوح نشان می‌دهد که عوامل مختلفی، از جمله نفس اماره، حب دنیا، بی‌عدالتی، ظلم، تفرقه و نبود تقوا، زمینه‌ساز گسترش فساد در جوامع هستند. از این رو، درک صحیح این علل و شناخت سازوکارهای آن‌ها می‌تواند به کاهش فساد در جوامع کمک کند.

مسئله اصلی این تحقیق این است که چه عواملی از منظر قرآن کریم به بروز و گسترش فساد در جوامع بشری منجر می‌شوند و چگونه می‌توان با شناسایی این عوامل، از شدت گسترش آن‌ها کاست؟ قرآن کریم به روشنی راهکارهایی برای شناخت و جلوگیری از این عوامل ارائه کرده است، اما امروزه جوامع انسانی همچنان با این مشکل دست‌به‌گریبان هستند. بررسی دقیق این مسئله می‌تواند به روشن‌تر شدن راه‌های مقابله با فساد در جوامع بشری کمک کند.

پرسش‌های کلیدی این تحقیق شامل موارد زیر است:

- ۱- از دیدگاه قرآن، مهم‌ترین علل فساد در جوامع بشری چیست؟
- ۲- چگونه عوامل درونی و بیرونی همچون نفس اماره و حب دنیا منجر به گسترش فساد می‌شوند؟

۳- نقش بی‌عدالتی و تفرقه در بروز فساد چگونه تبیین شده است؟

این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این سؤالات و ارائه تحلیلی جامع از علل و ریشه‌های فساد در جوامع بشری از منظر قرآن کریم است.

واژگان کلیدی: فساد، قرآن کریم، نفس اماره، حب دنیا، بی‌عدالتی، ظلم، تفرقه، فقدان تقوا.

۱- اهمیت و ضرورت تحقیق

فساد به عنوان یکی از پیچیده‌ترین و مضرترین معضلات اجتماعی، اقتصادی و اخلاقی، همواره جوامع بشری را تحت تأثیر قرار داده است. تأثیرات فساد بر رشد و توسعه اقتصادی، اخلاق عمومی، اعتماد اجتماعی و ثبات سیاسی بسیار عمیق و مخرب است. در چنین شرایطی، نیاز به درک عمیق‌تر از عوامل بروز فساد و راهکارهای جلوگیری از آن امری ضروری است. قرآن کریم به عنوان کتاب هدایت الهی، با ارائه توضیحاتی جامع درباره علل و ریشه‌های فساد، نقش مهمی در تبیین این پدیده و مبارزه با آن دارد.

اهمیت این تحقیق از چند منظر قابل توجه است:

۱- ارائه دیدگاه الهی و دینی در باره فساد: قرآن کریم به عنوان منبعی الهی، نه تنها به ابعاد اجتماعی و اخلاقی فساد پرداخته، بلکه علل درونی و فطری آن را نیز شناسایی کرده است. درک این علل از منظر قرآنی می‌تواند به ارائه بینشی عمیق‌تر از دلایل وقوع فساد کمک کند.

۲- آگاهی‌بخشی و تربیت دینی: شناخت علل فساد از دیدگاه قرآن به‌ویژه برای جوامع اسلامی از اهمیت بالایی برخوردار است. این تحقیق می‌تواند به رشد آگاهی دینی و اخلاقی در افراد و تقویت حس مسئولیت‌پذیری در برابر رفتارهای فردی و اجتماعی کمک کند.

۳- تأثیرات فساد بر جوامع امروزی: فساد در دنیای مدرن به اشکال مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بروز پیدا کرده و پیامدهای مخربی بر ساختارهای جوامع دارد. تحلیل و شناسایی علل فساد از منظر قرآن، می‌تواند به جوامع امروزی کمک کند تا با شناخت دقیق‌تر این عوامل، اقدامات مؤثرتری برای جلوگیری از آن اتخاذ کنند.

۴- ضرورت تبیین مبانی اخلاقی: قرآن کریم به عنوان کتابی الهی، مبانی اخلاقی عمیقی را برای جلوگیری از فساد در سطح فردی و اجتماعی معرفی کرده است. این تحقیق به تبیین این مبانی پرداخته و می‌تواند به عنوان یک راهنمای اخلاقی در مقابله با رفتارهای ناپسند در جوامع مدرن کاربرد داشته باشد.

۵- پاسخ به چالش‌های معاصر: امروزه فساد به یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های جهانی تبدیل شده است. بسیاری از تلاش‌ها برای کاهش فساد به دلیل عدم شناخت کافی از ریشه‌های عمیق آن ناموفق بوده‌اند. با بررسی علل فساد از دیدگاه قرآن، این تحقیق می‌تواند به تبیین مبانی اخلاقی و دینی برای جوامع اسلامی و غیراسلامی کمک کند و راهکارهای مؤثری برای کاهش فساد ارائه دهد.

ضرورت این تحقیق نیز از آنجا ناشی می‌شود که:

– بسیاری از مطالعات مدرن در حوزه فساد، اغلب به جنبه‌های اقتصادی و حقوقی آن محدود می‌شوند و کمتر به ابعاد اخلاقی و دینی پرداخته‌اند. این تحقیق با تمرکز بر علل اخلاقی و دینی فساد از منظر قرآن، این خلأ را پر می‌کند.

– با توجه به تأثیرات و پیامدهای ویرانگر فساد بر توسعه پایدار و عدالت اجتماعی، این پژوهش می‌تواند به عنوان الگویی برای توسعه مبانی پیشگیری از فساد و بهبود نهادهای اجتماعی و سیاسی در جوامع مختلف به کار گرفته شود.

در مجموع، این تحقیق نه تنها به درک بهتر علل بروز فساد در جوامع بشری کمک می‌کند، بلکه با استناد به تعالیم قرآنی، می‌تواند به عنوان راهنمایی مؤثر در مقابله با فساد و ایجاد جامعه‌ای سالم و عادلانه عمل کند.

۲- تعریف لغوی فساد

اژه "فساد" از ریشه عربی "فَسَدَ" گرفته شده و به معنای تباه شدن، خراب شدن، نابودی و خروج از حالت طبیعی است. در کتب لغوی عربی، فساد به عنوان ضد "صلاح" شناخته می‌شود و به هر نوع خرابی و انحراف از حالت سالم و درست اشاره دارد. به عبارت دیگر، وقتی چیزی از حالت صحیح و سازنده خارج می‌شود و به تباهی و خرابی می‌انجامد، به آن فساد گفته می‌شود.

ابن منظور در کتاب معروف خود *لسان العرب* بیان می‌کند که "فساد" به معنای خروج چیزی از حالت اعتدال و طبیعی آن است و هر چیزی که باعث خرابی شود، فساد نامیده می‌شود.^۱

راغب اصفهانی در *مفردات الفاظ قرآن* نیز فساد را به معنای خروج از حالت نیکو و سالم می‌داند و آن را در مقابل صلاح (اصلاح و درستی) قرار می‌دهد.^۲

۱. ابن منظور، *لسان العرب*، جلد ۳، صفحه ۳۵۲

۲. راغب اصفهانی، *مفردات الفاظ قرآن*، صفحه ۳۸۹

الهی، بارها بر لزوم وحدت و پرهیز از تفرقه تأکید کرده و تفرقه و اختلافات اجتماعی را یکی از عوامل اساسی نابودی جوامع و فروپاشی ارزش‌های اخلاقی معرفی می‌کند.

قرآن به مؤمنان هشدار می‌دهد که تفرقه و اختلافات باعث ضعف قدرت اجتماعی و از بین رفتن عزت و قدرت جمعی آنان می‌شود و تنها در سایه وحدت و یکپارچگی است که می‌توانند به یک جامعه قوی، پایدار و الهی دست یابند. از این‌رو، شناخت عوامل تفرقه و پرهیز از آن یکی از اساسی‌ترین اصول برای داشتن جامعه‌ای سالم و عادلانه است.

تفرقه به معنای جدایی، اختلاف و پراکندگی است که در زمینه اجتماعی به شکاف‌ها و اختلافات میان اعضای جامعه اشاره دارد. تفرقه زمانی رخ می‌دهد که اعضای جامعه بر سر مسائل مختلف، چه دینی، سیاسی، یا اقتصادی، دچار جدایی شوند و این اختلافات مانع همبستگی و اتحاد آن‌ها شود.^۱

سوره آل عمران، آیه ۱۰۳:

«وَاَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ»؛ «و همه را به ریسمان خدا چنگ زنید و پراکنده نشوید، و نعمت خدا را بر خود یاد کنید که دشمنان یکدیگر بودید و او میان دل‌های شما الفت انداخت و به نعمت او برادر شدید، و بر لبه پرتگاهی از آتش بودید که خدا شما را از آن نجات داد؛ این‌گونه خداوند آیات خود را برای شما بیان می‌کند، شاید هدایت شوید.»

این آیه مسلمانان را به وحدت و چنگ زدن به ریسمان الهی یعنی دین و شریعت خدا دعوت می‌کند و از آن‌ها می‌خواهد که از تفرقه و اختلافات پرهیز کنند. تفرقه و اختلافات در جامعه موجب ضعف و شکست جمعی می‌شود و باعث می‌شود که دشمنان به راحتی بر جامعه اسلامی مسلط شوند. خداوند در این آیه با یادآوری الفت میان مسلمانان که پیش از آن دشمن یکدیگر بودند، بر اهمیت وحدت تأکید کرده و تفرقه را عاملی برای نزدیک شدن به آتش و نابودی معرفی می‌کند.^۲

۵-۴-۱- عوامل ایجاد تفرقه در جوامع

قرآن کریم به عوامل مختلفی که منجر به تفرقه و اختلافات در جوامع می‌شود اشاره کرده و آن‌ها را به عنوان موانعی برای حفظ وحدت معرفی کرده است. از جمله این عوامل می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. طبری، جامع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۶، ص ۱۵۲.

۲. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۳، ص ۲۶۴.

۱. حسادت و تکبر

حسادت و تکبر نیز از عواملی است که باعث تفرقه در جامعه می‌شود. افراد با حسادت به یکدیگر و تکبر نسبت به دیگران، احساس دشمنی و اختلاف ایجاد می‌کنند.^۱

سوره بقره، آیه ۱۰۹:

«وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُم مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ

الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»؛ «بسیاری از اهل کتاب، از روی

حسادت که در دل‌هایشان است، دوست دارند که شما را پس از ایمان آوردنتان به کفر بازگردانند.»

در این آیه، خداوند به خطر حسادت اشاره می‌کند که حتی پس از روشن شدن حقیقت، باعث بروز دشمنی و اختلاف می‌شود. حسادت یکی از عوامل اصلی تفرقه در جامعه است. این حسادت می‌تواند به دشمنی‌ها و شکاف‌های اجتماعی منجر شود که باعث از بین رفتن همبستگی و اتحاد میان مردم می‌شود.^۲

۲. دشمنی‌ها و کینه‌ها

قرآن کریم به دشمنی‌ها و کینه‌هایی که میان افراد ایجاد می‌شود به عنوان یکی از عوامل تفرقه اشاره می‌کند. کینه و دشمنی، قلب‌ها را از هم دور می‌کند و باعث می‌شود که مردم به جای همکاری و همبستگی، در پی تضعیف یکدیگر باشند^۳

سوره مائده، آیه ۱۴:

«وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ

يَوْمِ الْقِيَامَةِ»؛ «و از کسانی که گفتند: "ما مسیحی هستیم"، پیمان گرفتیم، اما آن‌ها بخشی از آنچه را

به آن‌ها یادآوری شده بود فراموش کردند؛ پس دشمنی و کینه‌توزی میان آنان تا روز قیامت قرار دادیم.»

در این آیه، خداوند به پیامدهای فراموشی دستورات الهی و ایجاد دشمنی و کینه میان مردم اشاره می‌کند. مکارم شیرازی در تفسیر نمونه بیان می‌کند که کینه‌ها و دشمنی‌ها یکی از مهم‌ترین عوامل تفرقه در

۱. قرطبی، الجامع لأحكام القرآن، ج ۲، ص ۲۱۲.

۲. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۳۵۲.

۳. طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۳، ص ۲۳۱.

جامعه هستند و این کینه‌ها تا زمانی که بر اساس اصول دینی حل نشوند، می‌توانند جامعه را به سوی تفرقه و فروپاشی بکشانند.^۱

۵-۴-۲- پیامدهای تفرقه در جامعه

تفرقه و اختلافات اجتماعی پیامدهای بسیار مخربی برای جامعه دارد که از جمله آن‌ها می‌توان به ضعف همبستگی اجتماعی، ایجاد شکاف‌های طبقاتی، گسترش بی‌عدالتی و فساد، و از دست رفتن قدرت اجتماعی اشاره کرد^۲

۱. تضعیف همبستگی اجتماعی

تفرقه باعث می‌شود که اعضای جامعه به جای همکاری و تعامل با یکدیگر، در پی منافع شخصی و گروهی خود باشند و همین امر باعث از دست رفتن همبستگی و وحدت اجتماعی می‌شود.

۲. ایجاد فساد و بی‌عدالتی

اختلافات و تفرقه‌ها به بی‌عدالتی‌های گسترده در جامعه منجر می‌شود، چرا که افراد به جای رعایت حقوق دیگران، به دنبال تحقق منافع شخصی خود هستند و این امر زمینه‌ساز فساد می‌شود. سوره انفال، آیه ۴۶:

«وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ»؛ «و از خدا و پیامبر او اطاعت کنید و با هم نزاع نکنید، که سست شوید و قدرتتان از بین برود، و صبر کنید که خداوند با صابران است.»

این آیه به پیامدهای نزاع و اختلاف میان مردم اشاره می‌کند. مکارم شیرازی در تفسیر نمونه بیان می‌کند که نزاع و تفرقه میان اعضای جامعه باعث می‌شود که قدرت و همبستگی آن‌ها از بین برود و دشمنان به راحتی بر آن‌ها مسلط شوند. این آیه به اهمیت صبر و تحمل در مقابل اختلافات تأکید می‌کند تا همبستگی اجتماعی حفظ شود.^۳

قرآن کریم راهکارهای متعددی برای مقابله با تفرقه و اختلافات اجتماعی ارائه می‌دهد که از جمله آن‌ها می‌توان به تقویت ایمان، پرهیز از حب دنیا، پیروی از رهنمودهای پیامبران، و رعایت اصول اخلاقی اشاره کرد. این اصول می‌تواند به ایجاد وحدت و همبستگی در جامعه و جلوگیری از تفرقه کمک کند.

۱. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۴، ص ۱۹۷.

۲. طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۸، ص ۲۶۸.

۳. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۷، ص ۲۲۳.

تفرقه و اختلافات اجتماعی یکی از بزرگ‌ترین عوامل فساد و بی‌عدالتی در جوامع بشری است که در قرآن کریم به شدت از آن نهی شده است. خداوند در قرآن مسلمانان را به وحدت و همبستگی دعوت کرده و از آن‌ها می‌خواهد که با پیروی از دستورات الهی و دوری از عواملی همچون حسادت، کینه و دنیاپرستی، از تفرقه و اختلافات پرهیز کنند. تنها در سایه وحدت و همبستگی است که می‌توان جامعه‌ای سالم، عادلانه و پایدار داشت.

۶- نتیجه‌گیری

فساد در جوامع بشری، به ویژه از دیدگاه قرآن کریم، پدیده‌ای پیچیده و چندوجهی است که ریشه در عوامل مختلفی مانند نفس اماره، حب دنیا، بی‌عدالتی و ظلم، و تفرقه و اختلافات اجتماعی دارد. قرآن کریم به عنوان کتاب هدایت و راهنمای زندگی، بارها به انسان‌ها هشدار داده است که این عوامل می‌توانند جوامع را از مسیر حق و عدالت دور کرده و آن‌ها را به سوی نابودی معنوی و مادی سوق دهند.

نفس اماره به عنوان عامل درونی فساد، انسان را به سوی تمایلات نفسانی و گناه سوق می‌دهد. این ویژگی درونی اگر کنترل نشود، باعث ایجاد فساد اخلاقی، اجتماعی و اقتصادی در جامعه می‌شود. همچنین حب دنیا و دنیاپرستی یکی از مهم‌ترین دلایل غفلت انسان از ارزش‌های الهی و معنوی است و قرآن به کرات انسان‌ها را به ناپایداری لذت‌های دنیوی و اهمیت توجه به آخرت متذکر شده است.

بی‌عدالتی و ظلم، به عنوان عامل بیرونی فساد، به وضوح در قرآن مورد نکوهش قرار گرفته است. ظلم به هر شکل، اعم از اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، نه تنها به افراد آسیب می‌زند، بلکه پایه‌های جامعه را تضعیف و به گسترش فساد کمک می‌کند. جوامعی که عدالت را سرلوحه قرار ندهند، محکوم به فروپاشی و فساد خواهند بود.

تفرقه و اختلافات اجتماعی نیز از دیگر عوامل کلیدی گسترش فساد در جوامع هستند. قرآن کریم به اهمیت وحدت و همبستگی اجتماعی تأکید کرده و از مسلمانان خواسته است که به جای اختلافات و نزاع‌های بی‌پایه، به اصول مشترک و دستورات الهی چنگ زنند. تفرقه نه تنها باعث ضعف جامعه در برابر دشمنان می‌شود، بلکه اعتماد و همبستگی میان افراد را از بین برده و به گسترش بی‌عدالتی و فساد دامن می‌زند.

در نهایت، قرآن کریم با ارائه بینش‌هایی عمیق درباره علل فساد و پیامدهای آن، انسان‌ها را به اصلاح درونی و بیرونی فرا می‌خواند و راه‌حلهایی همچون تقوا، عدالت، وحدت و دوری از حب دنیا را به عنوان راهبردهای اساسی برای مقابله با فساد پیشنهاد می‌کند. تنها با پیروی از این ارزش‌های الهی است که می‌توان از فساد جلوگیری کرده و جامعه‌ای سالم، پایدار و مبتنی بر عدالت و اخلاق بنا نهاد.

فهرست منابع

*قرآن کریم.

- ۱- ابن منظور، محمد بن مکرم، (۱۴۰۸ق). لسان العرب. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- ۲- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۲) لغت نامه دهخدا. تهران: روزنه.
- ۳- راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۰۴ ه.ق). مفردات الفاظ قرآن. بیروت: دار القلم.
- ۴- طباطبائی، محمدحسین (۱۳۷۴). المیزان فی تفسیر القرآن. تهران: دارالکتب الإسلامیه.
- ۵- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۲). مجمع البیان فی تفسیر القرآن (جلدهای ۱ تا ۱۰). تهران: انتشارات ناصر خسرو.
- ۶- طبری، محمد بن جریر. (۱۴۱۲ ه.ق). جامع البیان فی تفسیر القرآن (جلدهای ۱ تا ۳۰). قاهره: دار المعارف.
- ۷- قرآن کریم. ترجمه مهدی الهمی قمشهای. تهران: انتشارات اسلام.
- ۸- قرطبی، محمد بن احمد. (۱۳۶۴). الجامع لأحكام القرآن (جلدهای ۱ تا ۱۲). قاهره: دارالکتب المصریه.
- ۹- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۴). تفسیر نمونه (جلدهای ۱ تا ۲۷). تهران: دارالکتب الاسلامیه.